

זה לא את זה אני



האם באמת נבנה הטאג' מהאל רק בשם
אהבת גבר לאשתו, או שמא מניעים אחרים
דחפו את השליט שאה ג'האן לבנות את
מבנה הקבר המלכותי? יותם יעקבסון
חקר את המבנה המפורסם לעומקו,
מצא הקשרים תרבותיים המשפיעים על
מתכונת המבנה, ולדעתו יש בו הרבה יותר
ממה שמדריכי טיולים מדקלמים למולו
כתב וצילם: יותם יעקבסון

בגעגעויו לאשתו האהובה מומטאז, שמתה בעת שיל-
דה, הקים שאה ג'האן על קברה מאוזוליאום שיש לבן,
הטאג' מהאל, כדי להפוך את אהבתו לנצחית. הוא עצמו
נכלא במגדל סמוך לאחר שאורנגזב בנו הדיח אותו מכס
השלטון, ושם עשה את שבע שנותיו האחרונות כשהוא משקיף
בערגה אל מבנה הקבר של אהובתו". כך בדרך כלל מסבירים
מדריכי הטיולים בעומדם ליד הטאג' מהאל, מבנה הקבר המוס-
למי המפורסם שהוקם במאה ה-17 בעיר אגרה (Agra) שבהודו.
אבל האומנם נבנה הטאג' מהאל רק בשם האהבה? האם איננו
מייחסים חשיבות יתרה לאהבת השליט לאשתו ולשברון לבו
לאחר מותה כמניע להקמת מה שנחשב לאחד משבעת פלאי
עולם? כשחוקרים לעומק את המבנה המפואר מתברר כי הע-
קרוניות שעל פיהם הוא נבנה מעוגנים במיתוסים ובמסורות
קדומות מדתות שונות באזור – הינדואיזם, בודהיזם, תפישות
פרסיות, מסופוטמיות, אולי גם תורת הפנג שווי הסינית, ועוד.
מבעד למיתוסים ולמסורות האלה מתגלה משמעות אלגורית
של גן עדן, חיי נצח ואלוהות, והטאג' מהאל מואר באור חדש:
מבנה שהוקם כדי להאדיר את שמו של שאה ג'האן עצמו.

מדמה את עצמו לגן עדן

כבר בכניסה הראשית אל מתחם הטאג' מהאל, דרך השער
הדרומי, מתקבל הרושם שלפנינו מבנה בעל משמעות דתית
אוניברסלית. שער זה נעדר בדרך כלל מהצילומים המוכרים
של הטאג'. הוא עשוי מלאכת מחשבת של אבן חול אדומה
– ניגוד עז למבנה השיש הבוהק שבמרכז המתחם. על השער
עצום המידות קבועים לוחות שיש לבן שבהם משובצות אבני
שיש שחור המרכיבות כתובות. המילים, שאותן קורא המבקר

↓ מבנה הטאג' מהאל שוכן בקצהו
הצפוני של גן פורח ומשקיף על
נהר יאמונה הזורם מצפון לו





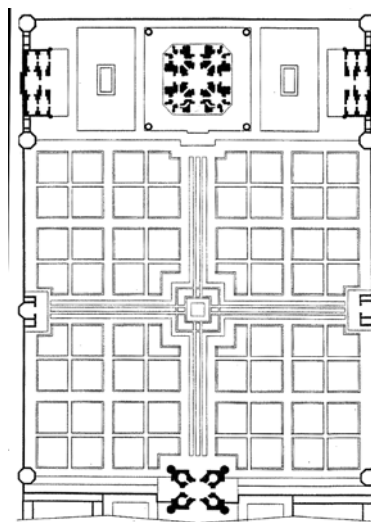
הקבר המוסלמיים, ולימים היא חלה גם על הגנים המקיפים אותם. מתכונת זו מוכרת ממיתוסים מסופוטמיים קדומים ואף מתיאור גן עדן בספר בראשית ב', ט'-י: "וַיִּצְמַח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפְרֵד והיה לארבעה ראשים".

במקביל למקורות מסופוטמיים ומזרח תיכוניים קדומים, המתכונת הרבועה נחשבת למקודשת גם בהודו הקדומה, שבה האלוהות נתפשה כריבוע המכיל בתוכו את דיסקוס הארץ העגול. האמור־נה גרסה כי אופן התפשטותו של האלוהים הוא בארבעה כיוונים עיקריים, המסמלים את חביקת העולם. לפי המסורת ההינדואית, עולמנו הוא די־סקוס שטוח שמרכזו הר מרו (Meru או Sumeru), המשמש עוגן על ציר שהכל סובב סביבו, מוקף בארבע יבשות, וציר הקושר עולמות עליונים ותחתונים. גם ברהאמה, האל בורא העולם בהינדואיזם, מוצג כבעל ארבעה ראשים, שכל אחד מהם פונה אל אחת מארבע רוחות השמים.

הקבר המוסלמי המונומנטלי הראשון בהודו, קבר אילטוטמיש בדלהי (משנת 1236), נבנה על פי מתכונת זו, בתור מיקרוקוסמוס – מודל המדמה את העולם. לקבר הריבועי ארבעה שערים, אלא שבהיותו מוסלמי, המערבי שבהם, הפונה לכיוון מכה, חסום ומעוטר במיוחד ויוצר גומחת תפילה, ממש כמו המוח'ראב במסגד. המצבה במרכז המבנה מרמזת כי הנקבר משול לציר מרכזי, שממנו מתפ־שט השפע דרך הפתחים אל ארבע רוחות השמים.

מוטיב הלוטוס משגשג גם כאן

בהדרגה התפתחה סכמת המבנה הריבועי למ־תכונת מתומנת (או למיזוג בין ריבוע למתומן),



↑ מבנה הטאג' הוא שילוב בין שתי צורות קבריים קדומות - הקבר הרבוע והקבר המתומן. הטאג' בנוי כריבוע שפניו תינין קטומות, וכך נוצר מתומן שאינו שווה צלעות ארכיטקטורת הטאג' משלבת מסורות בנייה ומוטיבים מקומיים ומוסלמיים

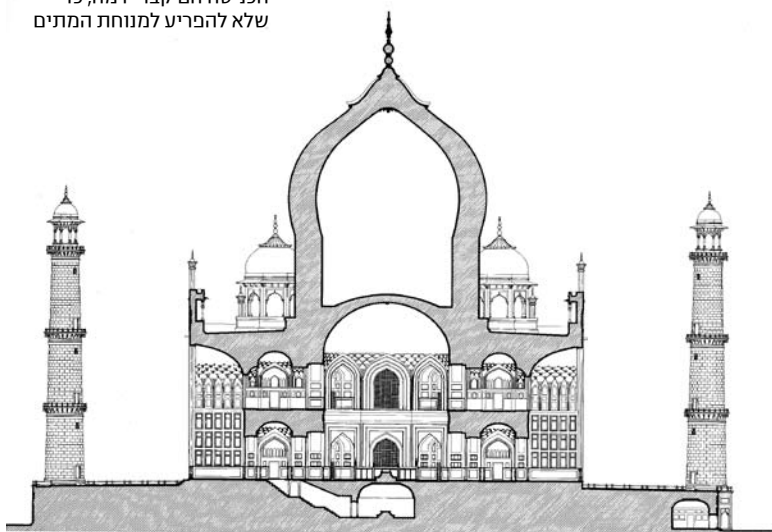
← תרשים מתחם הטאג' מהאל. בצפון נראה מבנה הקבר, ממערב לו נמצא המסגד, ומזרח מבנה לשיכון עולי הרגל. מדרום משתרע הגן ובקצהו המרוחק שער הכניסה המונומנטלי

בטרם היכנסו, לקוחות מסוּגת (פרק) אל־פג'ר ("הזריחה"), אחת מהסורות האפוקליפטיות ביותר בקוראן. מובטח בה כי ביום תחיית המתים, הוא יום הדין, יעשה אלה שמות בחוטאים. בסוף הסו־ךָה מתואר גן עדן שיהיה נחלת הישרים. כתובות דומות, המזמינות את המבקר להיכנס לתחומו של גן עדן, נמצאות גם בשער הכניסה לקבר של אכבר, סבו של שאה ג'האן. אבל הבחירה מוזרה מעט לעיטור מקום מנוחתה האחרון של האהובה.

עם הכניסה למתחם הטאג' המבקר פוסע בש־ביל רחב שבמרכזו תעלת מים. השביל מחלק גן ריבועי רחב ידיים, ובו גם שביל צולב, אשר גם במ־רכזו תעלת מים. מקורם של המים בבריכה המצויה במרכז הגן, במקום המפגש של שני השבילים. המ־תכונת הרבועה, הכוללת מרכז קדוש והתפשטות ממנו לארבעה כיוונים, מאפיינת כמעט את כל מבני



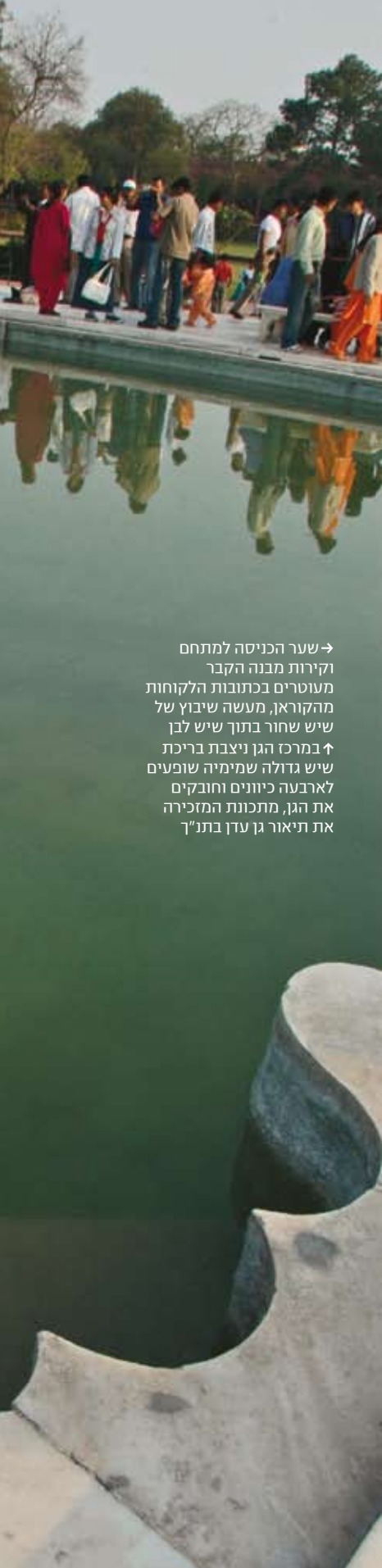
↑ ארבעה מינרטים מקיפים את הטאג' ומדגישים את ארבעת הכיוונים שאליהם מתפשט השפע האלוהי
 ↓ חתך גובה במבנה הטאג'. בתחתית נמצאת הקריפטה שבה שוכנים הקברים האמיתיים. הקברים המפוארים הנראים במפלט הכניסה הם קברי דמה, כדי שלא להפריע למנוחת המתים



שהתבססה על החשיבות הרבה שיש לספרה שמור-נה בתרבות המקומית. בסמלים ההודיים מקובל להציג את פרח הלוטוס, סמל הטהרה המקומי, כבעל שמונה עלי כותרת. בהשאלה תוארו חייו של בודהא בשמונה שלבים עיקריים והתפתחה היוגה בת שמונה השלבים. כמו כן אומצה תפישה קוסמית הגורסת קיומם של שמונה כיוונים: ארבעה כיוונים עיקריים וארבעה כיווני ביניים. בהינדואיזם כל אחד משמונת הכיוונים מזוהה עם תכונות המיוחסות לו ועם אלוהות אחרת. הצפון, למשל, נתפש כמקור השפע, והוא מזוהה עם האל קונברקה, אל האוצרות המיטיב. הדרום, לעומת זאת, מקור השמש היוקדת, מזוהה עם יאמה – אל המוות.

מבני קבר מתומנים הוקמו בעיקר במאה ה-15 וה-16, בימי השושלות המוסלמיות הסעידית (Sayyid) והלודית (Lodhi) ששלטו באזור דלהי. לימים, במבני קבר גדולים, נבנה חלל מרכזי ריבועי וסביבו ארבעה אגפים סגורים וארבעה אגפים פתוחים. החלוקה הפנימית של קבר הומאיון (אבי סבו של שאה ג'האן), שהיה הקבר הראשון מסוג זה, ולימים החלוקה של הטאג' מהאל, הן דוגמה טובה לכך.

מוטיב הלוטוס מופיע ברבים ממבני הקבר המור-



→ שער הכניסה למתחם
וקירות מבנה הקבר
מעוטרים בכתובות הלקוחות
מהקוראן, מעשה שיבוץ של
שיש שחור בתוך שיש לבן
↑ במרכז הגן ניצבת בריכת
שיש גדולה שמימיה שופעים
לארבעה כיוונים וחובקים
את הגן, מתכונת המזכירה
את תיאור גן עדן בתנ"ך

במבני קבר אחרים,
הממוקמים תמיד במרכז של
גן, הקבר משול לשפע האלוהי
המתפשט. שאה ג'האן הלך
צעד אחד קדימה: הוא מוצג
מצפון לגן, ומוצג כמקור
האלוהי עצמו, המאציל בטובו
את השפע הנצחי ומציף בו
את גן עדן עלי אדמות



סלמיים בהודו – מקבר אילטוטמיש ועד הטאג' מהאל, שבו פרחי לוטוס קטנים מזדקרים משולי הגג כלפי מעלה, ועוד פרח, גדול, המופנה כלפי מטה, חובק את הכיפה הגדולה.

האלוהות נמצאת בצפון

מקברו של הומאיון ואילך החלו הקברים להיבנות במרכזו של מתחם קבר גדול שכולו גן פורח. הגנים כולם מחולקים בתעלות מים ושבילים לארבעה רבעים, ומרכז הגן הוא הקבר. בטאג' מהאל רעיון הגן משתכלל: שלא כקבר הומאיון, הקבר אינו נמצא במרכז הגן, אלא בקצהו הצפוני של המתחם, שנחשב בהודו לכיוון המבורך. אם לערוך הקבלה גיאוגרפית, הגן מסמל את תת-היבשת הודו, ואילו הקבר הלבן החולש עליו מצפון מסמל את פסגות ההימלאיה העוטות שלג והדר, אשר תוחמות את הודו מצפון. הרי ההימלאיה מסמלים את מקור הברכה: בהרים האוויר צונן יותר, שם הקרחונים מפשירים ומרוזים את צימאון היושבים במישורי צפון תת-היבשת, ובמרומיים, לפי אמונתם, שוכנים האלים. לא בכדי נבנה מתחם הקבר כך שלמתבונן בו מכיוון החזית הוא יוצר את קו הרקיע, ודבר אינו נראה מעבר לו. מבנה הקבר נשאר נישא ונשגב, בוחק בלובנו, וכיפת הענק שלו היא כפסגה עטויה קרחוני עד. מדרום לו פרוש הגן הפורה, אותה ארץ רחבת ידיים הניזונה מכל שההר מאציל עליה, שכן הוא מקורם של הנהרות ולכן גם מקור השפע והשגשוג. במשך כל ההיסטוריה שימש רכס ההרים האימתני מחסום טופוגרפי שמנע מפולשים לתקוף את הודו. בתרבות ההודית יש סיפורים רבים על אודות אלים מגנים השוכנים בהימלאיה, שהמפורסם בהם הוא האל שיווא, אשר מלבד היותו זורע הרס, הוא גם אל מגן ומחיה.

לצד האמונה כי האלים גרים במרומי הפסגות, יש בתרבות ההינדואית ביטויים רבים לכמיהה אל הצפון הרחוק. לא אחת הצפון מסמל את תכלית ההשתוקקות – אל ערים קסומות (כגון אלאקה, Alaka, עיר האוצרות המיתולוגית של קוברה, אלוהי הצפון), אל מקורם של הנהרות הגדולים ואל המקום שהחום הנורא אינו שולט בו. בשירה הסנסקריטית הצפון הוא מקום הימצאה של האהובה הבלתי מושגת. הצפון הוא אפוא הכיוון שאלי עורגים ועמו שואפים להתאחד, ערגה שבאה לידי ביטוי הן באהבה גשמית והן באהבת האל.

הטאג' מהאל עשוי לשמש דגם סמלי לעליונות טופוגרפית זו של הצפון, ולכן לא מקרי הדבר שכניסת המבקרים אל מתחם הטאג' (ואל מבני קבר רבים אחרים) היא מדרום. ייתכן שהטעם לכך נובע גם מאימוץ גינונים מקומיים: בהודו הרגליים נתפשות כנחור

תות (מטעם זה נוהגים ההינדואים להפגין כניעתם לדמות בכירה על ידי נגיעה בכפות רגליה – אישה לבעלה, בן להוריו, תלמיד למורהו). בהתאם לנוהגי הקבורה באסלאם, שלפיהם הנפטר צריך להיקבר שוכב על גבו כשפניו מופנים בנטייה קלה לעבר קֶפָה, בהודו קבורים המוסלמים כשרגליהם פונות דרומה, ראשיהם צפונה, ופניהם מוטים ימינה. ייתכן כי מאותו טעם שכבוד כרוך בו, פוקדים את הנפטר בהגעה מכיוון הרגליים בעוד ראשו של הנפטר, המופנה צפונה, נמצא לעולם רחוק יותר, מורם.

מבנה הקבר כס האלוהים

במורשת האסלאם מופיעים תיאורים מילוליים ואיקונוגרפיים של כס האלוהים, וגם בהם אפשר למצוא הקבלות לתוכנית מתחם הטאג' והתאמה לכיוונו. תיאורי כס האלוהים, המכונה בערבית ארש (Arsh), אמנם אינם נפוצים באסלאם, אבל הם אחידים למדי. בדרך כלל מתואר הארש כשמעליו כיפה בצלית גדולה, והוא עצמו נמצא על מסד גדול הנקרא כורסי (Kursi). מתחתיו נמצא אוצר גדול, ולמרגלותיו מתואר גן עדן שופע צמחייה, ארמונות ומנעמים חושיים. כל אלה, כמו גם האוצר הקבור תחת הכס, מוגנים על ידי שומר המקום, ריזוואן (Rizwan), הניצב בשער ומפקח על הנכנסים.

במבני קבר אחרים, הממוקמים תמיד במרכזו של גן, הקבר משול לשפע האלוהי המתפשט עלי אדמות. ייתכן כי בהצבת הקבר מצפון למערך הזה, ביצעו מתכנני הטאג' את רצונו של שאה ג'האן להציג את עצמו לא רק באופן שבו הוצגו קודמיו, כמקור השפע האלוהי המתפשט בארבע רוחות השמים והמרווה את הגן (המשול לעולם). שאה ג'האן הלך צעד אחד קדימה: הוא מוצג כמקור האלוהי עצמו, הוא המאציל בטובו את השפע הנצחי ומציף בו את גן עדן עלי אדמות.

עוד הקבלה קיימת בין תוכנית מתחם הטאג' למתכונת המקדש ההודי מהטיפוס הצפוני, הבנוי תמיד על מסד מוגבה ועליו כמה אלמנטים עם היררכיה ביניהם. המאמין העולה במדרגות והעובר את הסף נכנס אל בימת התכנסות ציבורית הקרויה מַנְדָּפָה (Mandapa). מעבר לה נמצא קודש הקודשים ובו צלם האל. כדי להדגיש את מקומו של האל ואת היותו קשור לעולמות העליונים, ניצב מעליו מגדל חרוטי גבוה המכונה שיקהארה (Shikhara).

בהקבלה בין הטאג' מהאל ובין מתכונת המקדש, הקבר משול לקודש הקודשים, לכס האלוהים, והמבנה, על כיפתו הבצלית, לשיקהארה. את הגן עצמו אפשר לראות כמנדאפה עצומה, כר ההתרחשות האנושית לפני האל. ארבעת המגדלים התוחמים את פינות המסד המוגבה של הטאג' מזכירים אלמנטים ארכיטקטוניים המופיעים ברביעיות והמקיימים מקדשים הינדואיים ובודהיסטיים רבים.



עקרונות הקבורה על פי תורת פנג שווי תואמים היטב את מתכונותו של מתחם הטאג' מהאל: בצפון המתחם ניצב מבנה הקבר כהר גדול שלמרגלותיו חוסה הקבר. מדרום לקבר עצמו נמצא אלמנט המים, המגולם במתכונת הגן הרבוע.

מי גן מול מי היאמונה

מאז הקמתו של קבר הומואיון בדלהי במאה ה-16, הוקמו מבני קבר חשובים בשולי נהר יאמונה (Yamuna), ובהם קברו של מירזה גהיאס, איש חצר בכיר באימפריה המוגולית, ולימים גם הטאג' מהאל. אחדים ממבני הקבר נבנו בלב אגמים מלאכותיים (כגון קברו של שר שאה, יריבו הגדול של הומואיון), כנראה מתוך השפעות מקומיות הנוגעות לקדושת המים.

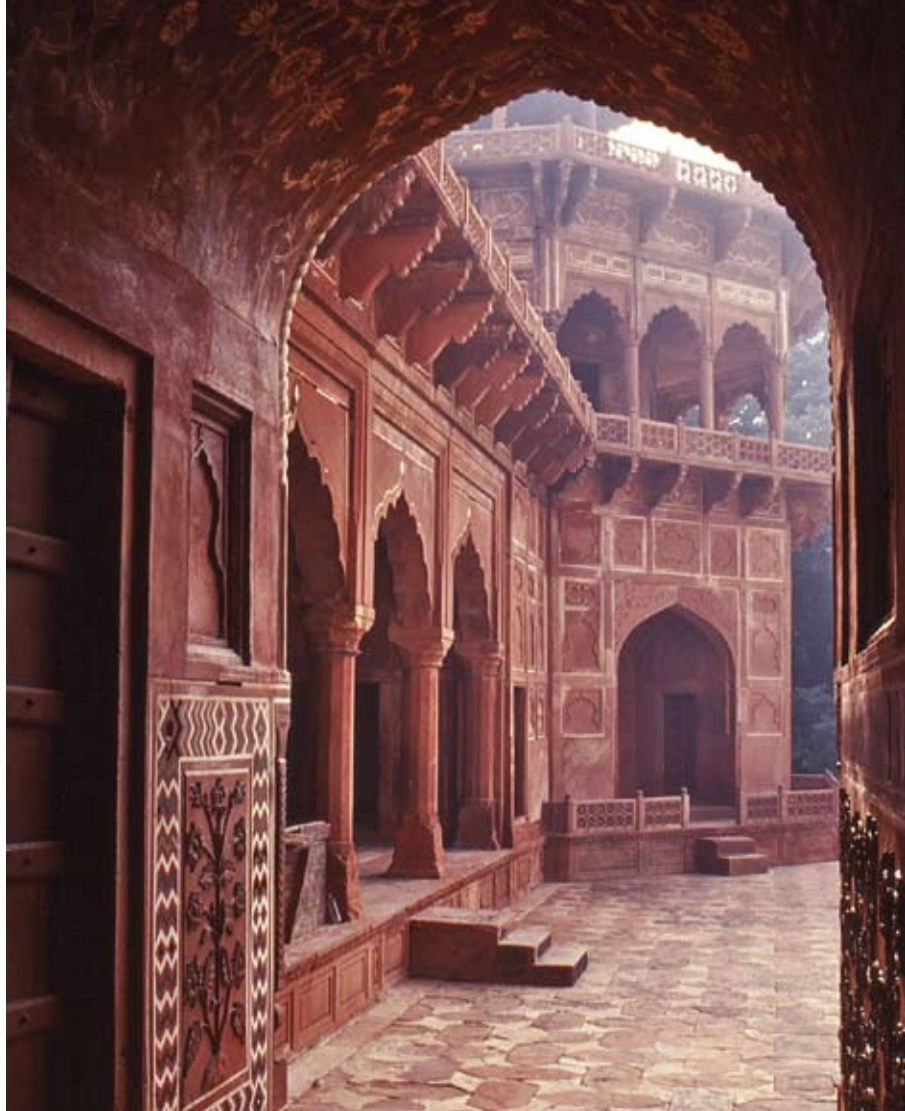
הסיבות להצבת מבני הקבר לצד נהר יאמונה עשויות להיות טמונות בהיותו עורק תחבורה ומסחר ראשי שממנו יכלו השטים בספינות להשקיף על הקברים. אפשרות אחרת נוגעת לטיבו של נהר יאמונה, המקודש להינדואים משום שהוא יובל של הגנגס. על גדות הנהר נוהגים ההינדואים לשרוף את מתיהם ולאחר מכן להשליך אליו את אפרם מתוך הדגשת ארעיות הקיום. במרחק 300 מטר מהטאג' נמצא גם היום גהאט השרפה העירוני של העיר אגרה, ומראה המוקדים הבוערים על שפת המים והאפר הנזרה על האדווה הוא תדיר.

הימצאותם של קברים מוסלמיים אדירים הניצבים בהתרסה על גדות הנהר יוצרת ניגוד חריף למוכר ולמקובל בהינדואיזם, ועשויה להישמע כאמירה ברורה: "אנו איננו בני חלוף, וודאי שאיננו מתכלים כבני הדתות האחרות".

אם נחזור לתפישת כס האלוהים, הרי שאפשר לראות בטאג' מהאל מבדיל בין מים חיים, מי עדן מרוסנים, המשועבדים לזרימה קבועה בתעלות מסוגנות ומשקים את הגן הפורה והמסודר מדרום, ובין מי המוות של נהר יאמונה, הנתפש במיתולוגיה כאחותו של יאמה, אל המוות, והם פראיים, פרוצים בזרימתם, נוטלים עמם את אפר המתים ועשויים להיות הרי אסון.

מבני קבר על הנהר כטיפות נקטר

את סמיכות הקברים לנהר אפשר לקשור גם למיתוס הינדואי מוכר הקרוי "חיבוץ האוקיינוס". לפי מיתוס זה, כששיטפון גדול הציף את העולם, שיתפו האלים פעולה עם האסורות (יצורים שמימיים שאינם אלים), ויחד, במאמצים רבים, חבצו את האוקיינוס כדי לחלץ מתוכו חלקים מהעולם ששקע. בין השאר צף ועלה מן המצולות כד הנקטר – שיקוי האלמוות המעניק קיום נשגב ושליטה בעולם. עתה ניטש בין האלים לאסורות המשך בעמוד 110



סימנים של פנג שווי

מבנה המתחם וכיוונו מצביעים גם על השפעה אפשרית של עקרונות תורת פנג שווי הסינית, שהיתה מוכרת בהודו. הדאגה לאבות ולכבודם מתבטאת בסין בין השאר בקבורה. אנשי הפנג שווי בסין חיפשו אחר נקודות הקבורה האידיאליות. מטרתם היתה למצוא ניגודים משלימים, ואלה נמצאו לבסוף במתכונת הר ונהר. ההר הוא קשה, סטטי ושואף מעלה, ואילו המים רכים וחדירים, מצויים תמיד בתנועה ושואפים מטה. ההיפוכים הללו של הר ונהר נמצאו בדרך כלל יחדיו, בסמיכות גיאוגרפית. כך התפתחה תפישת העולם שלפיה המיקום האידיאלי של קבר המת צריך לכלול את שני האלמנטים הללו.

אויביה של סין תקפו אותה באופן מסורתי מצפון. שלא כמו בהודו, הצפון בסין היה במשך כל ההיסטוריה הכיוון שממנו היתה צפויה הרעה להיפתח, ועליו היה צריך להגן. לפיכך, במסגרת הניסיון ללכד אלמנטים מנוגדים ומשלימים אגב התאמה לכיוונים "רעים" ו"טובים", המיקום הטוב ביותר לקבר נקבע מדרום להר, כאשר ההר סוגר ומגן עליו מצפון, ואילו האלמנט האחר, הנוזלי, מגיע מדרום.

↑ משני עברי הטאג' ניצבים בסימטרייה מלאה שני מבנים: מסגד ומשכן לעולי הרגל. הם בנויים מאבן חול אדומה וכך מדגישים את לובנו של הטאג' מהאל



מעשרים אלף פועלים במשך 22 שנה, והדעת נותנת שמפעל דומה היה משאיר אחריו תיעוד בכתובים.

יום הדין

כס אללה, שאותו הזכרנו קודם, מתואר תמיד בהקשר ליום הדין. זה המקום שבו ישב אללה וישפט את הקמים לתחייה המתייצבים לפניו. תיאורים אלה מופיעים פעם אחר פעם בתפישה המוסלמית הימי-ביניימית, ובפרט בימי האימפריה המוגולית, שבה נעשתה לא אחת הקבלה בין כס השלטון לכס השמימי. גם רעיון זה מוצא הד בכתובות שצוינו לעיל, המופיעות על שער הכניסה של הטאג' מהאל. הייתכן שהמבנה לא בא להנציח את האהובה, אלא דווקא לרומם את בעלה השליט (שפירושו כינויו, שאה ג'האן, הוא "שליט העולם"), כמי שיכריע ביום הדין מי לחיי גיהנום ומי לחיי נצח?

חיזוק לדבר אפשר למצוא במראה המצבות. מצבתה של מומטאז עשויה כשולחן קטן, ואילו על מצבתו של שאה ג'האן מופיעה תיבה קטנה שנועדה באופן סמלי לאחסן את הקלאם – העט שבו ייחת מו פסקי הדין המונחים על השולחן. יש צורך לבחון לעומק את האופן שבו תפש שאה ג'האן את יחסיו עם אשתו. במיתולוגיה ההינדואית לנשות האלים כוח רב, הן מכונות שאקטי (Shakti, תמצית הכוח הנשי) ובלעדיהן אין האלים יכולים להוציא את שלטונם האלוהי מהכוח אל הפועל. האם גם שאה ג'האן ראה באשתו את השאקטי שלו?

כך או אחרת, גם אם הטאג' מהאל לא נבנה רק בשם אהבת שליט לאשתו, גם אם מאחורי בנייתו עמד רצונו של שליט מגלומני להציג עצמו כבא כוחו של אללה עלי אדמות, עוד הוא ראוי להגדרה שהעניק לו המשורר והוגה הדעות ההודי רבינדרנאת טאגור: "דמעת שיש על לחי הזמן".

מחקרו של יותם יעקבסון על אודות הטאג' מהאל הוצג בכנס השנתי השביעי ללימודי אסיה בישראל, שהתקיים במאי 2008 באוניברסיטה העברית בירושלים

מאבק איתנים, שבסופו זכו האלים בשיקוי הא-למוות, שתו ממנו והשיגו שליטה בעולמנו. ארבע טיפות נקטר, כך לפי האגדה, נשרו על הארץ במהלך המאבק, וכולן נחתו על גדות נהרות קדושים. היום ההינדואים מזהים את אותן ארבע נקודות מפגש בין שיקוי האלמוות לאדמה, ורואים בהן נקודות מקודשות ביותר. חגיגת הקומבה מלה (Kumbh Mela), כינוס ענקי המתקיים מדי שלוש שנים בסבב בין ארבע הנקודות האלה, מציין את מיתוס מאבק האלים וניצחונם.

לא מן הנמנע כי רעיון זה, המוטבע עמוק כל כך בתרבות ההודית, אומץ על ידי בוני מבני הקבר המוסלמיים. ייתכן שבהקימם את קבריהם בסמוך לנהר דימו אותם ל"טיפות" נוספות מאותו נקטר. מכל מקום, מעניין לציין כי המקומות היחידים במ"תחם הטאג', המעוטר בראוותנות, שבהם מופיעים מוטיבים מגולפים של כדים, הם בפנים המבנה המרכזי ועל קיר התמך הגדול הפונה אל הנהר, כאילו כדי להדגיש את היותו של המבנה בבחינת כד גדול המכיל בתוכו את שאה ג'האן ואת מומטאז אשתו, המשולים בעצמם לנקטר האלמוות.

הטאג' השחור – היה או לא היה?

בספרי ההדרכה מספרים כי שאה ג'האן התכוון לבנות מבנה דומה בגודלו ובצורתו, עשוי כולו שיש שחור, על הגדה הנגדית של הנהר, שישמש לו עצמו לקבר. ואולם נראה כי דברים אלה אינם אלא אגדה רומנטית מהמאה ה-19, המתבססת על תיאור קצר ויחיד של סוחר ונוסע צרפתי בשם טאבנייר, שביקר באזור בימי שאה ג'האן ובימי בנו אורנגזב.

בחפירות שנערכו על הגדה הנגדית של נהר יא-מונה לא נמצא כל שריד למסד שהיה עשוי לשאת מבנה וגן בסדר גודל דומה למתחם הטאג'. זאת ועוד, בתיעוד מפעליו של שאה ג'האן, שלא חסך במילות פאר על עצמו ובתיאור מפעלי הבנייה שלו ואוצרותיו, אין כל אזכור לתוכנית ראוותנית מעין זו. ידוע כי על מלאכת הקמת הטאג' עמלו יותר



יותם יעקבסון – מורה דרך בישראל ולאורך נתיבי הסחר הקדומים של אסיה, כותב, מצלם, מרצה ומלמד
yotam.jac@gmail.com

חוסך נסך למסע בחו"ל? אנחנו נוכל לעזור לך

למוקד הטלפוני של ערוץ המגזינים המוביל בארץ
דרושים/ת אנשי/נשות מכירה אנרגטיים/ות
ומבולבלים/ות למכירת המגזין מסע אחר

- עמלות והטבות מצוינות בחצי משרה
- אווירה משכחתית, דינמית ואיכותית
- העבודה בת"א (ליד קניון עזריאלי)



נפקס: 03-6247404 דוא"ל: hagit@sbc.co.il
משרה 180

